

Nekuda, Vladimír

20. konference pracovní skupiny pro výzkum vývoje osídlení ve střední Evropě

Archaeologia historica. 1994, vol. 19, iss. [1], pp. 463-

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140111>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

20. konference pracovní skupiny pro výzkum vývoje osídlení ve střední Evropě (Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa) se konala ve dnech 28. září až 2. října 1993 v Ditrichštejnském paláci Moravského zemského muzea v Brně. Bylo to poprvé, kdy konference této pracovní skupiny se konala na našem území. Pracovní skupina sdružuje archeology, historiky, geografy z celé střední Evropy. Do Brna přijelo 62 účastníků ze zahraničí, nejvíce ze Spolkové republiky Německo, ze Švýcarska, Rakouska, Holandska a Irska. Z České a Slovenské republiky bylo přítomno 18 odborníků.

Tématem konference byl proces zanikání sídlišť ve střední Evropě. Zahajovací přednášku k této problematice proslovil V. Nekuda na téma: Příčiny a důsledky zaniklých středověkých osad na příkladu Moravy. O výsledcích historicko geografického výzkumu zaniklých středověkých vesnic na Drahanské vrchovině informoval E. Černý. Největší podíl na výzkum zaniklých středověkých vesnic v českých zemích a na Slovensku má archeologie. Proto do programu konference byly zařazeny referáty o přínosu archeologie v Čechách a na Moravě (V. Nekuda) a na Slovensku (A. Habovštiak).

Stav výzkumu na území Německa shrnul D. Denecke (univerzita Göttingen). Věnoval pozornost celkovému procesu zanikání sídlišť, jeho časovému i prostorovému rozložení. R. Bergmann (univerzita Münster) se zabýval stavem pramenů a zejména metodami interdisciplinární spolupráce. Další dva referáty byly zaměřeny regionálně, a to na území severního Německa. W. H. Zimmermann (Wilhelmshaven) věnoval pozornost zaniklým sídlištím v trojúhelníku řek Labe a Weser se zvláštním zaměřením na lokalitu Dalem. Z hlediska metodického byla tato přednáška zvláště poučná pro naše výzkumy. Jaké úkoly má historicko archeologický výzkum zaniklých sídlišť na území severního Německa formuloval G. Mangelsdorf (univerzita Greifswald). Metodické zaměření měla přednáška P. Rückerta (Karlsruhe), a to kvantitativní metody při výzkumu zaniklých sídlišť.

O situaci ve výzkumu na území Rakouska referoval P. Čede (univerzita Graz) a na území Holandska J. Renes (Wageningen).

Páteční dopoledne (1. 10.) bylo věnováno diskuzi o úkolech a problematice vývoje osídlení se zaměřením na realizaci mezinárodních výzkumných projektů. Je škoda, že právě tato příležitost k navázání mezinárodních kontaktů zůstala zejména ze strany historiků a zeměpisců nevyužita.

Do programu konference byla zařazena prohlídka města Brna, neboť většina zahraničních účastníků byla v Brně poprvé, a prohlídka expozic Moravského zemského muzea.

Celodenní exkurze navazovala na téma konference. Prohlídka výzkumu ve Mstěnicích zaujala jak svým rozsahem, tak i šíří problematiky, která je tímto výzkumem řešena. Na trase exkurze se uskutečnily prohlídky románského kostela v Řeznovicích a baziliky sv. Prokopa v Třebíči.

Ze společenských akcí zanechaly na účastnících konference hluboký dojem příjetí dr. Zahradníčkem, náměstkem primátora města Brna, v rytířském sále brněnské radnice, přjetí ing. S. Bělehrádkem, ministrem pro hospodářskou soutěž a národopisný večer s vystoupením Brněnského orchestru lidových nástrojů pod vedením J. Hovorky.

VLADIMÍR NEKUDA

H. Brachmann, *Der frühmittelalterliche Befestigungsbau in Mitteleuropa. Untersuchungen zu seiner Entwicklung und Funktion im germanisch-deutschen Gebiet. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte Band 45, Berlin 1993.*

Opevněná sídla poutala již delší dobu pozornost jednoho z předních německých archeologů H. Brachmanna. Po řadě prací věnovaných Slovanům, zejména na Saale a Labi, zaměřil se H. Brachmann na studium opevněných sídel raného středověku v oblasti germánsko-německé. Posuzovaná monografie je rozdělena do pěti kapitol. V první kapitole osvětlil autor cíl své práce, pramennou základnu a metodu zpracování. V popředí této práce nestojí otázka typologického vývoje opevněných staveb, ale jak zdůrazňuje autor, jde mu především o zjištění konkrétního místa a funkce opevnění v raně středověké společnosti.

Ve druhé kapitole hledá autor odpověď na základní otázku: jaké předpoklady a důvody vedly ke stavbě raně středověkých opevnění. Sleduje nejdříve obranné stavby germánských kmenů východně od Rýna v první polovině prvního tisíciletí po Kr. Jejich vznik spojuje se sociální diferenciací a vlivem římské villy rustiky na stavbu opevněných dvorů. Jako příklad uvádí autor dvůr Urach v Badensku-Württembersku umístěný na kulatém kopci a chráněný palisádovým opevněním. Podle římského spisovatele Ammiana Marcelina utekl se Alemannové před římským vojskem na nesnadno přístupná návrší. Ta byla současně sídlem místních vládců (reges, reguli). Na mapě uvádí autor rozložení opevněných návrší v období 3.—5. stol. po Kr.

V dalším výkladu věnoval autor pozornost vlivu pozdní antiky na stavbu opevnění, zejména na jednotlivé prvky, jako je věž a brána. Přednost byla dávana takovým terénním útvarům, které poskytovaly přirozenou ochranu, podstatně se rozšiřují příkopy. Od poloviny 4. století se změnil také způsob zástavby, a to tak, že obytné stavby se přimykaly k hradbě a střed opevnění zůstal volný.

Na rozdíl od Alemannů navazovali Frankové přímo na antické tradice. Vládnoucí dynastie Merovingů se usadila v opevněných „civitates“, zatímco předáci Franků se opírali spíše o opevnění na venkově, jako byly vojenské tábory a různá refugia.

Ve třetí kapitole shrnul H. Brachmann poznatky o stavbě opevnění 7.—9. století ve východofranské říši. Nejdříve se zabýval politickými a sociálními poměry v 6. a 7. století. Expanze franské říše pod vedením Merovingů byla spojena s likvidací výšinných opevnění Alemannů. Výrazněji se projevila výstavba opevnění od 8. stol. Tak např. Würzburg jako castellum je doložen k r. 704. Není pochyb o tom, že Würzburg byl důležitým místem jak administrativním, tak i vojenským. Kromě toho stává se opevněné sídlo oporou rodící se šlechty. K posílení centrální moci došlo opět za Karolingů a výstavba opevnění sledovala zabezpečení území. Rostoucí počet hradů byl spojen s postupem osídlení. S ústřední mocí byla spojena výstavba hradů jako hran. čních pevností (Büraburg, Chr.stenberg, Magdeburg), nebo církevních center (biskupské hrady). Zvláštní vývoj byl v Sasku, kde byla stavěna jen malá opevnění. Ta vznikla teprve po podrobení země Franky.

Ve čtvrté kapitole se zabývá autor prosazením a upevněním postavení šlechtických rodin a jejich podílem na výstavbě opevněných sídel. Jednou ze šlechtických rodin, která patřila k předním rodům feudální hierarchie, byli Liudolfingerové. Podíleli se na výstavbě řady hradů, mezi něž patří i známé falce Werla, Goslar a Tilleda.

Vedle hradů se staly dvory důležitými hospodářskými i politickými středisky vrchnostenských okrsků.

Zvláštní pozornost věnoval autor tzv. hradům útočištným. Jejich počet díky povrchovému průzkumu v posledních letech značně stoupl. H. Brachmann soudí, že je málo pravděpodobné, že tato opevnění měla jen funkci útočiště. Proti tomu svědčí skutečnost, že svou velikostí a strukturou se tato opevnění neliší od těch, která měla funkci sídelní. Existenci tzv. refugií spojuje autor s obavami před nájezdy Normanů

a Maďarů. Pro severovýchodní Bavorsko uvádí názor K. Schwarze, který rozlišuje hrady ústřední, královské, šlechtické a svobodných pánů. Ta opevněná sídla, která byla při dálkových cestách, plnila v jistém smyslu i funkci správní.

Stavba i údržba hradů byla zátěží pro okolní obyvatelstvo, a to mělo své sociální důsledky.

106 vyobrazení v textu zpřístupňuje terénní a půdorysnou situaci vybraných lokalit. Na čtyřech mapových přílohách je znázorněno rozložení více než osmi set opevněných sídel, přehled lokalit, na nichž byl proveden archeologický výzkum, přehled opevněných sídel navazujících bezprostředně na římské tradice a čtvrtá příloha obsahuje přehled saských kruhových opevnění a velkoplošných opevnění 8.—9. století na fransko-saském pohraničí.

Cílem této stručné informace je upozornit na tuto důležitou publikaci pro studium vývoje opevněných sídel v Evropě.

VLADIMÍR NEKUDA

Siedlungsforschung. Archäologie — Geschichte — Geographie. Band 10, Bonn 1992.

Sborník obsahuje příspěvky přednesené na 18. konferenci pracovní skupiny pro výzkum vývoje osídlení ve střední Evropě (Erbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa). Hlavním tématem této konference bylo osídlení vyššího středohoří. Na toto téma bylo předneseno 10 referátů.

Úvodní článek ve sborníku od D. Deneckeho (universita Göttingen) se zabývá vývojem osídlení a hospodářským rozvojem středohorských oblastí na území Německa. Tento vývoj sledoval autor od raného středověku až téměř do současnosti. Zdrojem obživy v těchto středohorských oblastech bylo především dřevo a chov dobytka. Významným zdrojem obživy je rovněž výskyt nerostů a jejich těžba.

Další příspěvek je zaměřen na jednotlivé regiony jako Schwarzwald, Vogesy, Švábské Alpy a Švýcarská Jura. W. D. Sick zde podal vývoj osídlení od mladší doby kamenné až do vrcholného středověku a věnoval pozornost i typům sídel.

Neméně podnětný je příspěvek od U. Kühla (universita Freiburg) zabývající se vlivem klášterů na proces osídlení v oblasti Schwarzwaldu.

Vývojem osídlení v pohoří Vogesy se zabýval J. Stadelbauer (univerzita Freiburg).

Z hlediska archeologického jsou zvláště podnětné příspěvky H. Steuera (univerzita Freiburg) o vývoji hornictví v německém středohoří od římského období a jaký vliv mělo toto podnikání na osídlení a příspěvek E. Gringmuth-Dallméra (Berlín), zabývající se středověkým osídlením ve Středním a Dolním Harzu. Toto téma doplnil ještě D. Denecke pro území západního Harzu.

Pozornost německému rudohoří věnovali G. Billing (Dresden), a V. Geupel (Landesmuseum Dresden). Pro vývoj osídlení tam byla důležitá druhá polovina 12. století, kdy došlo k mýcení lesů a vzniku nových sídel. Místní jména, typy sídel a názvy polních tratí spolu s archeologickými nálezy odhalily, že vývoj osídlení probíhal v několika fázích.

Horními městy v Krušnohoří se zabýval W. Schwabenicky (Mittweida). Na základě výzkumu zaniklých hornických měst poukázal na to, že dnešní síť měst není identická se situací ve středověku. Příspěvek obsahuje výsledky archeologických výzkumů na několika lokalitách hornických měst. Existence zemnic ve zkoumaných městech př. pomíná nálezy v našich městech a jejich označení podle P. Michny jako lokační zemnice.

Sborník obsahuje recenze, zprávy, velmi cennou a obsáhlou bibliografii k evropskému výzkumu osídlení. Jedná se o práce vyšlé v letech 1991/92.

VLADIMÍR NEKUDA

Zdeněk Smetánka, **Legenda o Ostojovi.** Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách. Edice Kolumbus, sv. 125. Praha, Mladá fronta 1992, 296 s., množství vyobrazení v textu.

Archeologie získává při výzkumech svými specifickými metodami hmotné památky, jež jsou především pozůstatky a stopami každodenního života našich předků. Dokumentují však pouze jeho určité stránky, neboť kromě některých indicí se z nich nedozvídáme téměř nic o duchovní kultuře a projevech, a velmi málo i o mnoha dalších oblastech života v sociální sféře, hospodářských vztazích atd. Archeologie středověku v tom není výjimkou. Časový úsek, kterým se zabývá, však dovoluje kombinovat vypovídací možnosti hmotných pramenů s prameny písemnými, používat etnogra-